

09.01.2023

פרופ' עירית עמית כהן

60 שניות על שימור מורשת התרבות

מפגש ראשון הציג את הצירוף הלשוני, שימור מורשת תרבות מוחשית והמשמעויות הנלוות.
מפגש שני מתמקד בגורמים השותפים לשינוי במעמד תחום שימור מורשת התרבות המוחשית.
מפגש שלישי מתבסס על מאמר שהופיע באתרים המגזין 11 תאריכים כסמל: שנת 1700 ומעמדה בהבחנה בין עתיקה לבין אתר ונכס מורשת (כתבו: רחל שוויצר ועירית עמית-כהן)
מפגש רביעי נועד להציג את השינוי שחל בשיח השימור מהפריט או האתר הבודד למכלול/למרחב מורשת לשימור
מפגש חמישי, השמשה (re-use) של נכסי מורשת בנויים
מפגש ששי, קשרים בין שימור ותכנון

מפגש 6

התפתחות מרקם בנוי וסביבה נופית מתאפיינת בשינוי ובהתאמה, ואלה שונים ממרחב נופי וממרקם בנוי אחד לשני. **מרכז עירוני היסטורי** למשל מתאפיין בתהליך התאמה איטי (הסיבות: תשתיות ישנות, בעלויות והסדרים על הקרקע, תקנות וכללים אינספור, תב"עות ישנות, ערבוב שימושי קרקע ועוד). ולא רק, התהליך האיטי מלווה במאבק בין תדמיות, חיוביות וגם שלילית (ישן הוא מכוער? הקפאה לצורכי שימור, חיובית?) שלו השלכות על תהליכי פיתוח.

הפתרון הוא קביעת **אסטרטגיה** נתמכת במערכת של הסכמות (כללים, חוקים הוראות), במילים אחרות – **בתכנון**. התכנון המרקמי הבנוי, וגם הנופי, קובע מראש את הכללים הדרושים להשגת המטרה בדרך היעילה ביותר, ולשם כך הוא נעזר בשיקולי העדפה, בהצגת קריטריונים ברורים וכללים שניתן לממשם. גישה זו הנסמכת על שיקולי העדפה מסמנת על פי רוב שתי מגמות:

1. הרס הישן ובניה ועיצוב חדשים בלא התחשבות עם ערכי הישן.
 2. ניצול הישן וקידום של בנייה ועיצוב מותאמים לצרכים ולרצונות עכשוויים.
- האפשרות השנייה היא זו שמקנה את המשמעות ליחסים בין שימור נכסי מורשת/אתרי מורשת/מכלול ונוף תרבות. היא גם זו שפועלת על בסיס עקרונות ברורים שעל פיהם מתנהל תכנון משמר.

מהי המשמעות המאפיינת את היחסים בין שימור לבין תכנון?

זו כוללת: התערבות בתהליך התפתחותי; מניעת הידרדרות; הארכת חיי הנכס הזכאי לשימור; התאמת הנכס לצורכי ההווה; ניצול נפח קיים (קיימות); הענקת מעמד וזכאות לנכס או לנוף להתקיים לאורך זמן; לקיחת אחריות לדור העתיד.
מה הם העקרונות על פיהם מתנהל תכנון משמר? התערבות מזערית; התערבות הפיכה; המשכיות וקביעת רצף נוכחות פיזית וגם תפקודית; ציבוריות התופעה;

ערכים והבחנות ביניהם (ערך היסטורי; ערך עיצובי; וגם – ערך דמוקרטי, ערך כלכלי, ערך חברתי; ערך סביבתי...); הימנעות ממחיקת מורשת האחר; שאיפה לאוטנטיות ולשלמות; יושרה.

שתי אסכולות מאפיינות את הדיון והמחקר בקשרים בין שימור מורשת תרבותית לבין תכנון:

1. **אסכולה התפתחותית** – קובעת שהתהליך על פיו מתפתח מרקם בנוי או מרחב נופי הוא תוספתני, מתמשך; מורכב מרבדים, מחוליות; מעין טבעות זמן ולכל טבעת מאפיינים ייחודיים. על פי אסכולה זו מקנה התכנון זכאות לנכס ומרחב מורשת בגלל ערכיו התרבותיים וגם נוטה יותר לשימור מוקפד/מחמיר.

2. **אסכולה תפקודית** – שחוקרת/עוקבת אחרי שינויי צורה במרקם בנוי או במרחב נופי (למשל, התפתחותו של מע"ר, מרכז עסקים ראשי בגרעין ההיסטורי של העיר; פיתוח תשתיות תחבורתיות כדי לקדם פיתוח באזורים בהם הביקוש למגורים/למשרדים מתחזק; פיתוח אזורים פריפריאליים; ציפוף ופגיעה בשטחים פתוחים בגלל שינויים דמוגרפיים). על פי אסכולה ישנה נטיה לטובת התכנון המכוון להתחדשות ודחיקת השימור המקפיד.

בשנים האחרונות ישנה העדפה לאסכולה התפקודית (מס' 2). הביטוי התכנוני הבולט לכך הוא הנושא אותו הדגשנו במפגש 5, העדפה של מרחב/מכלול מורשת על פני התכנון וההקפדה על שימור הפריט הבודד. להעדפה זו חסרונות, בעיקר בגלל החשש הגובר לשמירה על ערכי הנכס, על האוטנטיות, השלמות והיושרה. אך יש גם יתרונות, כשהבולט בהם זו היכולת של מערכות התכנון "להיפתח" לנושא שימור מורשת התרבות. לפתיחות זו ביטויים אחדים: חיפוש אחר יועצים שמומחיותם הוא ביחסי השימור והתכנון (מתכנן משמר; אדריכל שימור); בקביעת הגדרות חדשות בהן ההבחנות בין נוף תרבות, שמורת טבע, מרקם ונכס מורשת מצטמצמות (אזור ליבה, אזור חיץ, אזור פיתוח, פולגון); ניצול גובר של מערכות דיגיטליות (G.I.S) לאבחון ולמיון אזורים בהם תתקיים הקפדה בנושא התכנון המשמר, ולהיפך, בהם תתקיים הקלה (קריטריונים להערכה תכנונית. דוגמה – מועצה אזורית גזר ופניה לתכנון מרחב שימור; נוף כפרי פתוח – דוגמה שמורת שער פולג; שמורת בית אהרון, אגמון פולג; חרוצים).

סיכום:

הערכים המנחים היום את יחסי התכנון והשימור שונים מאלה שהתקיימו בעבר. הדרישה לאיכות חיים מקבילה לאיכות סביבה ולחוויה. השיח המתקבע אצלנו והביקוש לצדק סביבתי, צדק חברתי, קיימות, שיתוף, קהילה, זהות מקום, תחושת מקום, תדמית מקום, כיבוד האחר, יחודיות לצד השמירה על המגוון, לכל אלה חשיבות בבואנו להציג אסטרטגיה תכנונית מאזנת בין צרכי השימור והפיתוח.